عبدالباري جهاني
۲۰۱۹/۰۴/۲۲

شاهنامه او تاريخي افسانې

د فردوسي د شاهنامې تاريخي پس منظر:

لکه څرنګه چي د فردوسي شاهنامه له عجايبو او غرايبو څخه ډکه ده او له سره تر پايه د شيرينو افسانو يو اوږد داستان دی، چي سړی يې فوکلوري تاريخ بللای سي؛ دغه ډول پخپله د شاهنامې تاريخ او د فردوسي تر قلم پوري رسېدلو نکل هم په افسانو کي پټ دی. خو موږ به يې د هغه نکل، چي نسبتا ډېر مشهور دی، يوه لنډه خلاصه را واخلو؛ څکه چي په يوه لنډ مضمون کي ټوله کيسه نه ځايېږي.

ويل کيږي چي د شاهنامې اساس د ساسانيانو يوه له تر ټولو مشهورو پاچاهانو انوشېروان عادل کښېښود. انو شېروان عادل، چي ويل کيږي کليله و دمنه هم د ده په وخت کي له هند څخه ايران ته يووړل سوه او په پهلوي ژبه ترجمه سوه، د پخوانيو پاچاهانو د کيسو د ټولولو او له هغوی څخه د پند او عبرت اخيستلو لېواله وو. هغه د خپل دربار پوهانو ته امر وکړ چي د کيومرث له زمانې څخه، چي عجم يې تر ټولو پخوانی او لومړنی پاچا بولي، بيا د ده تر زمانې پوري د پاچاهانو د کړنو او پېښو په باره کي يو کتاب وليکي. دهغه د دربار پوهانو شاهنامه وليکله چي وروسته کرار کرار مواد وربانديي زيات سول. سعد بن وقاص ته، د ايران د فتح کولو په نتيجه کي، د يزدګرد له خزانو څخه دا کتاب هم په لاس ورغی. هغه دا کتاب خليفه عمر بن خطاب ته واستاوه او کله چي هغه ته ځيني برخي ولوستلي سوې نو هغه امر وکړ چي کتاب دي په عربي وژباړل سي. د عربو او حبشې د پخوانی دوستی له مخي، دا کتاب له ځينو نورو قيمتي سوغاتونو سره حبشې ته ولېږل سو. دا کتاب په حبشه کي ترجمه سو؛ له هغه ځايه هند ته ورسېدی او کله چي قدرت يعقوب الليث صفاري ته ورسېدی نو هغه امر وکړ چي دا کتاب ورته راوړي او خپل معتمدالملک ابومنصور عبدالرزاق بن عبدالله ته يې امر وکړ چي په فارسي يې ورته وژباړي. له دغه کتاب سره يې د خسرو پرويز له زمانې بيا د يزدګُرد تر ماتي او وژل کېدلو پوري ټول نکل اضافه کړ. دا کتاب بالاخره سامانيانو ته ورسېدی د آل سامان پاچاهانو د قيقي بلخي ته د هغه د منظومولو وظيفه ورکړه. دقيقي ايله زر بيته منظوم کړي وه چي د خپل غلام له لاسه ووژل سو او د نظم کار نيمګړی پاته سو. کله چي نوبت په غزني کي سلطان محمود بن سبکتګين ته ورسېدی او هغه د دې کتاب له وجوده خبر وو او پخپله يې هم د پاچاهانو له داستانونو سره مينه درلوده نو غوښتل يې چي يو څوک هغه ورته منظوم کړي. سلطان په لومړي سر کي غوښتل چي د دې کتاب منظومول خپل د دربار تر ټولو مشهور او نازولي شاعر عنصري ته وسپاری. هغه ته لا دا کتاب نه وو سپارل سوی چي له قضا څخه فردوسي له طوس څخه غزني ته ولاړ او د شاعرانو او سلطان په حضور کي يې د ډېرو لږو فی البديهه نظمونو په ويلو او په شاهنامه کي د پوهي لرلو په وسيله خپل لياقت ثابت کړ او د دې مهم کتاب د ترجمه کولو وظيفه هغه ته ورکړه سوه.

ويل کيږي چي سلطان محمود له فردوسي سره د هرو زرو بيتونو په بدل کي د زرو طلاوو ژمنه کړې وه خو داسي ښکاري چي سلطان د فردوسي د زحمتونو په بدل ورکولو کي پر خپل قول نه وي درېدلی او ډېري لږي پيسې يې، چي فردوسي د ځان او خپلو زحمتونو او ادبي شهکار لپاره سپکاوی باله، ورکړې وي. فردوسي له غزني څخه پټ روان سو او ويل کيږي چي د سلطان محمود او د هغه د دربار په غندنه کي يې څه باندي دوه زره بيتونه وليکل. د قهستان حکمران ناصرلک، چي د سلطان محمود مخلص وو، په دې کيسه خبر سو. د فردوسي يې ډېر قدر وکړ او هغه ته يې زاری وکړې چي دا بيتونه نشر نه کړي. فردوسي ته يې سل زره درهمه ورکړل او له هغه څخه يې ټول جوړ کړي هجويه بيتونه واخيستل. فردوسي د دې پيښي په باره کي ليکلي دي:

به غزني مراګرچه خون شد جګر ××× ز بيداد آنشاه بيدادګر
کزان هيچ شد رنج سي ساله ام ××× شنيد از زمين آسمان ناله ام
هميخواستم تا فغانها کنم ××× بګيتی ازو داستانها کنم
بګويم زمادرش نيز از پدرش ××× نترسم بغير از خداوند عرش
کنم آنچنان روسيه از نخست ××× که نتواند آنرا به هيچ آب شست
چو دشمن نميداند از دوست باز ××× به تيغ زبانش کنم پوست باز
وليکن ز فرموده محتشم ××× ندانم کزين بيش سر چون کشم
فرستادم ار ګفته ای داشتم ××× بنزديک خود هيچ نګذاشتم
اګر باشد اين ګفتها ناصواب ××× بسوزان در آتش بشو آن در آب
رسد لطف يزدان بفرياد من ××× ستاند بمحشر ازو داد من

له دې څخه وروسته د فردوسي له باقي ژوند سره ډېري افسانې او کيسې تړلي دي خو يوه مشهوره کيسه يې دا ده چي د قهستان حاکم له فردوسي سره د ليدلو او له سلطان څخه د هغه د شکايت کولو نکل د سلطان محمود تر غوږونو رسولی وو او سلطان د هغه له ژبي څخه سخت ببرېدلی وو. د فردوسي د راضي کولو لپاره يې هغه ته څلوېښت يا شپېته زره طلاوي ورلېږلي وې خو دا

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزي بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکې په ځير و لولئ

طلاوي په داسي وخت کي هغه ته ورسېدلې چي فردوسي په هغه ورځ وفات سوی وو؛ او طلاوو او انعامونو هيڅ ګټه نه ورته کوله.

د فردوسي شاهنامې يا پخپله فردوسي ته د سلطان محمود څخه د شکايت په اړه، په څه کم يو سل اولس بيتونو کي، يوه اوږده هجويه منسوبه ده. په دې هجو کي يې د سلطان ډېره زياته غندنه کړې ده. خو منقدين يې د فردوسي شعر او کلمات نه بولي. که څه هم چي د فردوسي له شاهنامې سره دا هجويه معمولاً چاپ ته سپارل کيږی خو کلام د هغه نه ګڼل کيږي. البته له دې اوږدې هجو څخه ښکاري چي فردوسي له سلطان څخه ډېر سخت ناراض وو؛ کنه نو چا به پر دونه اوږده نظم باندي، که پخپله د فردوسي نه وي، ځان نه وو ستړی کړی.

بسی رنج بردم دراينسال سي ××× عجم زنده کردم بدين پارسي
اگر شاه را شاه بودي پدر ××× بسر برنهادي مرا تاج زر
و گر مادر شاه بانو بودي ××× مراسيم و زر تا بزانو بودي
بزرگي سراسر بگفتار نيست ××× دوصد گفته مانند نيم کردار نيست

دا معلومات مي د هغي شاهنامې له مقدمې څخه چي په دې مضمون کي مي استفاده ورڅخه کړې ده را اخيستي دي.

د فردوسي د شاهنامې ادبي او تاريخي ارزښت:

د فردوسي شاهنامه، چي يوازي اته ځله په انګليسي او درې ځله په جرمني او د نړۍ په نورو لويو ژبو ترجمه سوې ده، نه يوازي د فارسي، نه يوازي د سيمي بلکه د نړۍ د ادبياتو په لاړ کي د يوه ځلېدونکي الماس حيثيت لري. د شهنامې د شپېتو زرو بيتونو څخه،

تن شاه محمود آباد باد ××× سرش سبز بادا دلش شاد باد
بدو ماندم اين نامه را يادگار ××× بشش بيور ابياتش آمد هزار (۶۰۰۰۰)

چي د فردوسي د تقريبا پنځه دېرشو کالو زيار محصول ده، اکثريت بيتونه يې دونه ښايسته دي چي سړی ويلای سي چي ليکل يې د هر شاعر کار نه دی او دا چي اته ځله يوازي په انګرېزي ژبه ترجمه سوې ده نو خبره يوازي د متن او تاريخي افسانو نه بلکه د شکل ښايست هم دی. خو د فردوسي شهنامه، د خپل ټول ادبي ارزښت او لوی والي سره سره، تر ډېره ځايه افسانوي حيثيت لري او پر ايران او د هغي خاوري پر تاريخی عظمت باندي د يوه مين شاعر د احساساتو ښکارندوی ده. د فردوسي شهنامه د تاريخي ارزښت له مخي، ډېر کمزوری څه چي، په بشپړه توګه يو افسانوي کتاب دی. زموږ ځينو محققينو له هغه څخه د يوه تاريخي سند په حيث کار اخيستی او ښايي له لوستونکو څخه يې، په ټاکلو مسايلو کي، لاره ورکه کړې وي. د مثال په توګه، په دې منظومه کي موږ ګورو چي جمشيد اووه سوه کاله پاچهی کوي. ضحاک تازي تر زر کاله پاچهی او د فريدون په لاس تر پرزېدلو وروسته لا هم ژوندی دی او د دماوند په غرونو کي بندي کيږي. پخپله فريدون پنځه سوه کاله پاچهي کوي. رستم په سل هاوو کلونه ژوند کوي او يوازي د انسانانو او لښکرو په جنګ څه چي د لويو دېوانو په جنګ ورځي او له هر ميدان څخه بريالی را ځي. د فردوسي شاهنامه، په لومړي سر کي، د نه منلو په افسانو پيل کيږي او دا افسانې وروسته د ساسانيانو په دوره کي، کرار کرار يو څه تاريخي رنګ اخلي؛ او د يزد ګُرد او عربو د لښکرو د مخامخ کېدلو صحنه خو يې، په بشپړه توګه، تاريخي رنګ لري.

کله چي يو شاعر او ليکوال، د خپلي خاوري او اولسونو د ستايلو لپاره افسانه ايجادوي نو د خپلو اولسونو د شجاعت، سخاوت او ټولو ښېګڼو د ستايلو او د غليمانو په غندلو کي نسبتا آزاد لاس لري. هغه کولای سي خپلو قهرمانانو ته د سلو جنګياليو سره په يوه تن جنګېدلو زور ورکړي. هغه خپل قهرمانان د دېوانو او پېريانو په جنګونو وروستلای او بريالی را ستنولای سي. مګر کله چي خبره تاريخي حقايقو ته رسيږي او په تاريخ کي د يادو سويو کسانو او پېښو يادونه کيږي نو بايد چي له احتياط څخه کار واخلي او چي له خپل اولس او قهرمانانو سره هر څومره مينه ولري بايد چي له تاريخي واقعيتونو څخه تېر نه سي. شاعر او ليکوال، په دغه صورت کي، د خپل کلام بشپړ مسوليت لري. او د افسانې ليکلو او منظومولو په څېر يې لاس آزاد نه دی.

فردوسي هم پر خپلي خاوري مين دی او شاهنامه يې، تر ډېره ځايه د همدغي اورنۍ ميني محصول ده. د فردوسي لپاره ځان او جهان ټوله ايران دی او چي په شعر کي د ښکلا، عظمت، قهر، شجاعت او هر څه مفاهيم کارول کېدلای سي هغه يې د خپلي خاوري لپاره کارولي دي. د ايران سره د فردوسي مينه د جنون په سرحد کي ده؛ ځکه يې نو کله کله څه چي په اکثرو ځايونو کي واقعيتونه تر ايرانيت قرباني کړي دي. د فردوسي د ايرانيت احساسات سړی خصوصا ، د کتاب په پای کي، هغه وخت ښه درک کولای سي چي د اسلام لښکري، د سعد بن ابي وقاص په مشرۍ، د ايرانيانو سره، د قادسيي په جنګ کي مخامخ کيږي. په دغه وخت کي نو د فردوسي شاهنامه يوازي د تاريخي افسانو شاعرانه تصوير نه بلکه پخپله د تاريخي پيښو تحريف سوی بيان دی. دلته کله کله فردوسي دونه د ايرانيت تر احساساتو لاندي راځي او د عربو په مقابل کي داسي کلمات استعمالوي چي سړی د هغه پر مسلماني باندي شکمن کيږي. هغه عربو ته دومره په غوسه دی او دومره سپک خلک يې بولي چي د داسي يوه هيواد چي زيات و کم څلورسوه کاله يې د مسلمانۍ کيږي، د يوه مسلمان شاعر سره نه ښايي؛ ځکه چي دا وخت د عربو نوم له اسلام سره تړلی دی او مسلمانان، چي په سر کي يې معمولاً عربان دي، چي هره جګړه کوي نو هدف يې د اسلام د دين خپرول دي. د قادسيې جنګ د هجرت په پنځه لسم کال کي پيښ سو او د ايران د ساسانيانو وروستي پاچا يزدګُرد، چي ايراني او خارجي مورخين يې ډېر بې زړه او بېرندوکی بولي، او يوازي فردوسي يې د توري، شجاعت او اصليت صفت کوي، خپل تر ټولو زړه ور او مشهور سپه سالار رستم فرُخ زاد د عربو مقابلې ته واستاوه. رستم فرخ زاد، له خپلو ډېرو جنرالانو او زړه ورو جنګياليو سره، د قادسيې

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې ښې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

په جنګ کې، ماته وکړه او له لس هاوو زرو جنګياليو سره په جنګ کې د ماتي قرباني سو. فردوسي د قادسيي د جنګ او د عربو د وروسته فتوحاتو په باره کې وايي:
چو بخت عرب بر عجم چيره شد ××× همی بخت ساسانيان تيره شد
برامد شاهان جهانرا قفيز ××× نهان شد زر و گشت پيدا پشيز
همان زشت خوب و شده خوب زشت ××× شده راه دوزخ پديد از بهشت
کله چي رستم فرخ زاد، يزد ګُرد ته د هغه د مشوري په خلاف، د سعد بن ابي وقاص جنګ ته استول کيږي؛ رستم د جنګ په ميدان کي فال ګوري. فالبينان هغه ته ښه زېرې نه ورکوي او دغه راز لا له عربو سره د هغه جنګ او خپل سرنوشت په باره کي يو ډېر بد خوب هم ويني ؛ نو خپل ورورته ، د جنګ له ميدان څخه ، يو زړه ماتوونکی او وېروونکی ليک استوي او ېکښي وايي:
بايرانيان زار گريان شدم ××× ز ساسانيان نيز بيزار شدم
دريغ آن سرو تاج و اورنگ و تخت ××× دريغ آن بزرگي و آن فر و بخت
كزين پس شكست آيد از تازيان ××× ستاره نگردد مگر بر زيان ...
چو با تخت منبر برابر شود ××× همه نام بوبکر و عمر شود
تبه گردد اين رنجهای دراز ××× نشيبی دراز است پيش فراز
نه تخت و نه ديهيم بيني نه شهر ××× ز اختر همه تازيانراست بهر
او په دې ترڅ کي رستم، د جنګ په ميدان کي، سعد بن ابی وقاص ته د يوه ليک په ترڅ کي عربان داسي خلک بولي چي د اوښي په شيدو ګوزاره کوي او شرموښکی خوري. مګر په دغه حالت کي دونه زړه ور او ګستاخ سوي دي چي د ايران د تخت و تاج د لاندي کولو شوق ور ولاړسوی دی؛ نو توف دي پر اسمان وي.
زشير شتر خوردن و سوسمار ××× عرب را بجايی رسيداست کار
كه تاج کيانرا کند آروزی ××× تفوی باد بر چرخ گردان تفوی
شمارا بديده درون شرم نيست ××× زراه خرد مهر و آزرم نيست
بدينچهر و بن مهر و اينراه و خوی ××× همی تخت و تاج آيدت آرزوی.
د فردوسي ايرانی غرور دا هم نه سي منلای چي د هغه وطندار سپه سالار، رستم فرخ زاد دي د يوه عادي عرب سره په جنګ کي د هغه په توره ووژل سي. څکه نو خپل افسانوي قهرمان رستم فرخ زاد، لړترلږه د سيالی په خاطر، د عربو د لوی او ميدانونو آزمېيلي قهرمان سعد بن ابي وقاص سره، په تن په تن، جګړه کي مخا مخ کوي چي تر سختي جګړي او مقابلي وروسته رستم وژل کيږي. کله چي فردوسي خپل قهرمان له سعد بن ابي وقاص سره مخامخ کوي نو وايی چي رستم د تندر په څېر غړمبېدی او د سعد پر اس باندي يې د توري ګوزار وکړ او هغه يې له آس څخه لاندي وغورځاوه؛ او غوښتل يې چي په بل ګوزار يې سر له تنه بېل کړي چي ناڅاپه دوړي سوي او د رستم له سترګو هرڅه پټ سول. او سعد بن ابی وقاص هغه د تورو په پرله پسي ګوزارونو ووژه.فردوسي وايی د قادسيي جنګ درې ورځې دوام وکړ او د ايرانيانو پوځ د اوبو له داسي کمبود سره مخامخ سو چي پخپله رستم ته هم د څښلو لپاره اوبه نه رسېدلې او آسونو او انسانانو د حلقونو د لمدولو لپاره ختې خوړلې؛ او په دې وخت کي لا ګردو غبار هم سو.
لب رستم از تشنگي شد چو خاک ××× زبان گشت اندر دهان چاک چاک
چنان تنگ شد روزگار نبرد ××× گل تر بخوردن گرفت اسپ و مرد
خروشي برآمد بکردار رعد ××× ازينروی رستم و زانروی سعد
برفتند هردو ز قلب سپاه ××× بيکسو کشيدند از آوردگاه
چو از لشکر هر دو تنها شدند ××× بزير يکي تند بالا شدند
همي تاختند اندران رزمگاه ××× دوسالار بر يکديگر کينه خواه
خروشي برآمد ز رستم چو رعد ××× يکي تيغ زد بر سر اسپ سعد
تکاور ز درد اندر آمد بسر ××× جدا گشت ازو سعد پرخاشگر
برآهيخت رستم يکي تيغ تيز ××× بدان تا نمايد بدو رستخيز
هميخواست ز تن تا سرش رابريد ××× ز گرد سياه اين مرآنرا نديد
فرود آمد از اسپ ذرين پلنگ ××× بزد بر کمر بر سر پا لهنگ
بپوشيد ديدار رستم ز گرد ××× بشد سعد پويان ز جای نبرد
يکي تيغ زد بر سر ترک اوی ××× که خون اندرآمد ز ترکش بروی
چو ديدار رستم ز خون تيره گشت ××× جهانجوی تازي بر او چيره گشت
دگر تيغ زد بر سرو گردنش ××× بخاک اندر افکند جنگی تنش
فردوسي وايي کله چي، يو ګړی وروسته، ايرانيان د خپل لوی سپه سالار له وژل کېدلو څخه خبر سول نو په ايراني لښکرو ماته ګډه سوه او ډېر نامتو ايرانيان ووژل سول. فردوسي وايی دا وخت د ايران پاچا يزدګرد په بغداد کي وو او کله چي د رستم د وژل کېدلو او د ايران د پوځ د ماتي خبر ورته ورسېدی نو اوښکي يې تويي کړې.

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په خير و لولئ

فردوسي د دې مهم جنګ په باره کي، چي د ساسانيانو د امپراطورۍ سرنوشت يې تعين کړ، موږ ته ټول حقايق په شاعرانه خو تحريف سوي شکل رارسوي. په داسي حال کي چي ټول تاريخي متون موږ ته وايي چي سعد بن ابي وقاص، د قادسيې د جنګ د لوی سپه سالار په حيث، په ميدان کي له سره برخه نه درلوده نو ځکه د رستم سره، په جنګ کي د هغه د مخامخ کېدلو خبره بېخي مطرح نه ده. سعد بن ابي وقاص خپلو نورو قوماندانانو ته د جبهې له مرکز څخه هدايتونه ورکول او رستم د يوه بل عرب په لاس ووژل سو؛ البته يوازي د فردوسي ايرانی غرور دا حقيقت نه سي منلای. تاريخ طبري، چي اکثرو اسلامي مورخينو تعقيب کړی دی د دې وروستيو پېښو تفصيل داسي راکوي:

« د ورځي په نيمايي کي د پارسيانو د پوځ په مرکز کي درز ولوېدی او پر هغوی باندي ډېري سختي دوړي پرېوتلې. ډېر توند باد لګېدی او د رستم د تخت چتر يې وشلاوه... قعقاع او له هغه سره ملګري کسان تخت ته نيژدې ورغلل او ويې ليدل چي هغه خالي دی. رستم دغه وخت هغو يابو ګانو ته ورغلی وو چي په دغه ورځ يې بارونه راوړي وه او دی د هغوی په منځ کي تر يوې لويی خېمې لاندي پټ وو.

هلال بن علقمه د هغې خېمې تناوونه وشلول چي رستم تر لاندي پټ وو او د هغه يو لوی تير پر رستم باندي را ولوېدی، چي هلال هغه نه ليدی. د رستم د ملا هډوکي مات سول او هلال د توري ګوزار پر وکړ. رستم له هغه ځايه پورته سو او په يوه غارکي ولوېدی. هلال په رستم پسي، چي په اوبو کي لوېدلی وو، ورغی؛ له اوبو څخه يې را وايستی او په توره يې پر سر وواهه او مړ يې کړ. هلال د هغه مړی د يابو ګانو په پښو کي وغورځاوه او د رستم له تخت څخه يې نارې کړي چي رستم ووژل سو ستاسي دي د کعبې په خدای قسم وي زما خواته راسی. خلک د هغه پر شاوخوا باندي را وګرځېدل. تخت نه معلومېدی، رستم چا نه ليدی او ټولو د الله اکبر نارې پورته کړې. په دغه وخت کي د مشرکانو لښکر تيت و پرک سو او ماته په ګډه سوه... وروسته له جنګ څخه لاسته راغلي غنيمتونه، چي مسلمانانو تر دغه وخته پوري هيڅکله نه وه ليدلي، ميدان ته راغلل. سعد، هلال ور وباله او له هغه څخه يې سوال وکړ چي رفيق دي څه سو؟ هلال ورته وويل چي د يابوګانو په پښو کي مي غورځولی دی. سعد ورته وويل چي ورسه رايې وړه. هلال ولاړ او د رستم مړی يې راووړ» ص ص ۱۷۳۹-۱۷۳۸

مسعودي هم وايي چي رستم د هلال بن علقمه په لاس ووژل سو او ليکي چي د رستم له وژل کېدلو څخه وروسته مشرکان وبېرېدل او په تېښته کي سوه. دی وايي چي دېرشو زرو عسکرو ځانونه په ځنځيرونو او تناوونو سره تړلي ول او په نور او آتشکدو يې سوګند ياد کړی وو چي تر څو پوري يې په جنګ کي بری ترلاسه کړی نه وي يا وژل سوي نه وي له ځايه به ښور نه خوري او هغوی ټول ووژل سول. مسعودي وروسته ليکي چي په دغه ورځ ضرار بن خطاب د کاويان بيرغ، چي د پړانګ له پوست څخه جوړ سوی او ټول په جواهرو کي پټ وو، تر لاسه کړ او ديرش زره ديناره يې واخيستل. په داسي حال کي چي د بيرغ اصلي بيه دوه ميليونه دوه سوه زره ديناره وه. دی وايی چي په دغه ورځ د کاويان د بيرغ پر شاوخوا باندي پر هغو دېرشو زرو فارسيانو برسېره لس زره نور هم ووژل سول. مسعودي ص ص ۶۷۶-۶۷۵

موږ ګورو چي فردوسي له خپل ايراني غرور څخه ، چي د يوه ايراني په حيث حق هم لري، کار اخلي او د خپل قهرمان او د عربو د سپه سالار سعد بن وقاص تر منځ د جنګ صحنه داسي جوړوي لکه دی چي په جنګ کي حضور لري؛ مګر د ده قهرمان د يوه عادي عرب جنګيالي په لاس وژل کيږي. په داسي حال کي چي سعد د هغه جنګ په ورځ ناروغ وو او له خپل ځايه څخه نه دی خوځېدلی.

« له مسلمانانو څخه يوه تن په هغه ورځ يو شعر ووايه:

موږ وجنګېدلو او خدای مو بری په برخه کړ
او سعد په قادسيه کي په خپل قصر کي پټ وو
له جنګ څخه راغلو او ډېري ښځي کونډي سولې
مګر په کونډيانو کي د سعد ښځي نه وې.

وايي کله چي دا خبري سعد ته ورسېدلې نو هغه دباندي راووت او پر خپل ورانه باندي ختلي دانې يې خلکو ته وښودلې او خلکو يې عذر قبول کړ ځکه چي سعد بېرندوکی او بې زړه سړی نه وو» طبري ص ۱۷۵۳

دغه راز د فردوسي هغه خبره هم سمه نه ده چي وايي پر ايراني پوځ باندي اوبه دونه کمي سوې چي د رستم ژبه په خوله کي وچه سوه او عسکرو او آسونو ختې خوړلې او ستوني يې په لندول. موږ ګورو چي هلال بن علقمه ، له جنګه تښتېدلی رستم، د اوبو په ډنډ کي پيدا کوي او وژني يې.

يزد ګرد او ماهويه يا د شاهنامې ماهوی سوري:

د شاهنامې وروستۍ پرده، د فردوسي د داستانونو او افسانو د وروستي قهرمان يزدګُرد د وژل کېدلو تراژيدي ده. يزدګُرد، چي ټول تاريخي متون يې يو بې زړه، بېرندوکی او تښتېدلی پاچا بولي، چي خپله ټوله پاچهي يې، له خپلو لښکرو، خزانو او قلاوو سره، يوازي د يوي لويی ماتي له امله، خپلو دښمنانو ته پرېښودله او په تېښته ولاړ، د فردوسي لپاره بيا هم يو قهرمان، زړه ور، اصيل او د سترګو تور دی. يزدګُرد، د قادسيې له جنګ څخه وروسته، څه باندي پنځه لس کاله په وېره او تېښته کي ژوند وکړ.

فردوسي د خپل تاريخ څخه دومره بېخبره دی چي وايی يزدګُرد په دغه وخت کي په بغداد کي وو چي د قادسيې په جنګ کي د ايرانيانو د ماتي خبر ورته ورسېدی.

ببغداد بود آنزمان يزدګُرد ××× كه اورا سپاه اندرآمد بګرد

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

بگفتند با او که رستم نماند ××× زآنغم بدریا درون نم نماند
په داسي حال کي چي د بغداد پر ځای په دغه وخت کي يو وړوکی کلی وو؛ او ښار له سره آباد سوی نه وو او د بغداد د ښار تيره، له دي پيښو څخه څه باندي ۱۳۰ کاله وروسته، د عباسيانو د دوهم خليفه ابوجعفر منصور په وخت کي کښېښودله سوه. زيدان ص ۷۱ له هغه وخته څخه وروسته، بغداد د اسلامي خلافت او تمدن مرکز او د نړی له ټولو مشهورو، ښايستو او ښته منو ښارونو څخه سو.
يزدګُرد په دي نسبتا اوږده پنځه لس کلنه موده کي دومره ښارونو او سيمو ته په تېښته ولاړ چي ژوند يي په افسانو کي پټ دی او تاريخي متون چنداني توافق نه ورباندي لري او د دي مسلي څېړل موږ له موضوع څخه ليري کوي. يزدګُرد، د خپل له لاسه تللي قدرت د شوړېدلي قلمرو په ټولو حکمرانانو او پهلوانانو کي بالاخره د مرو پر حکمران يا مرزبان ماهويه، يا د فردوسي په اصطلاح ماهوی سوري نژاد، باندي حساب کوي او له هغه څخه د مرستي غوښتنه کوي.
جهاندار چون کرد آهنګ مرو ××× بماهوی سوري کنارنګ مرو
هغه ته يو خط استوي او د وروستيو غم لړلو پيښو او د سعد بن وقاص په لاس د خپل لوی سپه سالار د وژل کېدلو غم ورسره شريکوي. له هغه څخه د مرستي غوښتني په ضمن کي د چين د خاقان څخه د مرستي غوښتلو يادونه هم ورته کوي. البته هيڅ تاريخي متن ماهويه ته د يزدګُرد ددي لېږل سوي ليک په باره کي څه نه دي ويلي او دا ليک د فردوسي د خپل شاعرانه ذوق محصول دی. او يو ځل بيا يي پر سعد بن وقاص باندي زړه تش کړی او هغه يي داسي بي دانشه سړی بللی دی چي اصل او وطن يي معلوم نه دی.
ز رستم کجا کشته شد روز جنګ ××× ز تيمار برما جهان ګشت تنګ
بدست يکی سعد وقاص نام ××× نه بوم و نه زاد و نه دانش نه کام
تو با لشکرت رزم را ساز کن ××× سپه را براين برهم آواز کن
بمرو آيم و کس فرستم بدين ××× بخاقان ترک و به فغفور چين
وزايشان بخواهم فراوان سپاه ××× مګر بخت برګشته آيد براه
هيوني برافګند برسان باد ××× بنزديک ماهوی سوري نژاد
فردوسي له دي څخه وروسته بيتونو کي، لکه مخکي چي مو وويل، د يزدګُرد د لوی والي، اصيل والي او پوهَي لياقت صفت کوي. د هغه د پلرونو او نيکونو د يزدان شناسی صفت يي کړی دی، چي پخپله د زردشت د مذهب ستايلو ته ضمني اشاره ده. وروسته عرب، چي په دغه وخت کي د اسلام د دين د خپرولو پوازيني لښکر دی، ډېر په سپکه يادوي او حتی جاهل، بي نوم او نښانه او بي ننګه يي بولي. فردوسي وروسته دومره له حاله وزي، چي مسلماني ورڅخه هيريږي او د زردشت په آتشکدو او آتش پرستی پسي ارمان کوي او وايي چي قدرت د داسي نژاد په لاس ورغی چي نور به نو په هر هيواد او سيمه کي ظلم او ناروا پيل سي او دا د نوشيروان د خوب، چي د ايران د تياره راتلونکي لپاره يي ليدلی وو، تعبير بولي.
ز شاه جهان يزدګُرد بزرګ ××× پدر نامور شهريار سترګ
سپهدار ايران و پيروز ګر ××× نګهبان و جوينده بوم و بر
زتخم بزرګان يزدان شناس ××× که از تاج دارند ز اختر سپاس ...
چنين است پرکار چرخ بلند ××× که آيد بدين پادشاهي ګزند
ازين زاغ ساران بي آب و ننګ ××× نه هوش و نه دانش نه نام و نه ننګ
بدين تخت شاهي نهادست روی ××× شکم ګرسنه مرد ديهيجوی
انوشيروان ديده بود اين بخواب ××× کزين تخت بپراګند رنګ و آب ...
هم آتش بمردی و آتشکده ××× شدی نور نوروز و جشن سده
بايران و بابل زکشت و درود ××× بچرخ زحل برشدي تيره دود
کنون خوابرا پاسخ آمد پديد ××× زما بخت ګردون بخواهد کشيد
شود خوار هر کس که بود ارجمند ××× فرومايه از بخت ګردد بلند
پراګنده ګردد بدي در جهان ××× ګزند آشکارا و خوبي نهان
به هر کشوري در ستمکارهء ××× پديد آيد و زشت پتيارهء
سړی نه پوهېږي چي سلطان محمود غزنوي، د يوه ټينګ سني مسلمان په حيث، چي د بُت شکن لقب يي درلود او د ملتان د اسماعيليانو د ځپلو او ريښي ايستلو لپاره يي لښکرکښی کولي؛ او دربار يي ټول له سني علماوو او شاعرانو څخه ډک وو، څرنګه لا فردوسي ته انعامونه ورکول. ځکه چي د فردوسي په مقابل کي د سلطان د ذهنيت د خرابولو لپاره د هغه د شاهنامي دري ځلور بيتونه کافي وه.
د قادسيي په جنګ کي د ايراني پوځونو د لويي ماتي څخه بيا د يزدګُرد تر وژل کېدلو پوري، په دي زيات و کم پنځه لسو کالو کي، پيښي دونه مغشوشي او په افسانو کي نغښتي دي چي تاريخي متون چنداني اتفاق نه ورباندي لري او دا موضوع زموږ له مضمون سره چنداني اړه هم نه لري. دونه معلومه ده چي د مرو حکمران ماهويه د يزدګُرد په وژلو کي برخه لري يا لږترلږه له هغه سره دونه نامردي کوي چي، د فردوسي په قول، هغه زړه ور او جنګيالی پاچا تېښتي ته مجبوريږي. له څو ورځو سرګردانيو او لوږي

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزي بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکي په ځير و لولئ

او تندي څخه وروسته يوې ژرندې ته رسيږي. ژرند ګرې يې وژني، پخپله ژرندګرې هم د ماهوی په امر وژل کيږی او ماهوی خپل ځان پاچا ګڼي.
د فردوسي په قول، ماهوی، چي يو کم اصل او کم ذاته انسان وو او له شپونی څخه د مرو حکمرانی او سپه سالاری ته رسېدلی وو، د يزدګُرد د له منځه وړلو لپاره، د سمرقند له واکمن بيژن سره ، چي په بل هيڅ تاريخي متن کی نسته، لاس يو کوي؛ او کله چي د هغه په مرسته يزدګُرد له منځه وړي او ځان پاچا کوي نو پخپله پر بيژن باندي هم د حملې پلان ترې. د بيژن سپه سالار برسام د ماهوی مقابلې ته وزي. ماهوی سوري وژني او لږ وروسته بيژن پخپله هم لېونی کيږي او پخپله خپل ځان وژني. د فردوسي ايرانی غرور او د انتقام لمبه د ماهوی په تش وژل کېدلو نه قانع کيږي بلکه هغه ته، پخپل شاعرانه تصور کي، راز راز سزاوي او شکنجي ورکوي؛ بيژن د ماهوی لاسونه او پښې ورغوڅوي، سترګي يې باسي، پر سره ريګ باندي يې لمر ته غورځوي او په عذابونو کي يې وژني. بالاخره بيژن هم په خپله سزا رسيږي.
بدو ګفت بيژن که ای بدنژاد ××× که چون تو پرستار کس را مباد
چرا کشتي آنداد ګر شاه را ××× خداوند پيروزي و ګاه را
پدر بر پدر شاه و هم شهريار ××× ز نوشيروان در جهان يادګار
چنين داد پاسخ که بر بد کنش ××× نبايد مګر کشتن و سرزنش
بدن بد کنون ګردن من بزن ××× بيندار در پيش اين انجمن
بدو داد پاسخ که ايدون کنم ××× که کين از دل خويش بيرون کنم
به شمشير دستش ببريد و ګفت ××× که اين دست را در بدي نيست جفت
چو دستش ببريد ګفتا دو پای ××× ببرند تا ماند ايدر بجای
بفرمود تا ګوش و بينيش پست ××× ببريد و بر بارکي بر نشست
بفرمود کانرا بدين ريګ ګرم ××× بداريد تاخوابش ايد ز شرم .
سره له هغه چي د يزدګُرد وژل کېدلو پيښه، د هغه د ژوند د وروستيو پنځه لسو کالو په څېر، په افسانو کي پټه ده، خو تقريبا ټول مورخين په دې عقيده دي چي هغه په ۳۱ هجري قمري کي وژل سوی دی. « ژرندګرې يزدګُرد ته ورغی د هغه پر سر يې ډبره ايله کړه او مړ يې کړ. وروسته يې د هغه سر پرې کړ او ماهويه ته يې را ووړ او بدن يې د مرغاب په رود کي خوشي کړ. د مرو اسقف راغی ؛ د يزدګُرد مړی يې د مرغاب له اوبو څخه را وايستی؛ په تابوت کي يې کښېښود او په استخر کي يې خاورو ته وسپاره » طبري ص ۲۱۴۷ خو موږ، د فردوسي د خوښي او معلوماتو په خلاف، له دې پېښي څخه تقريبا پنځه کاله وروسته، د حضرت علي د خلافت په زمانه کي د مرو له حکمران ماهويه سره مخامخ کيږو. هغه لا هم ژوندی دی؛ نه بيژن لاسونه او پښې ورڅخه پرې کړي دي او نه يې لمر ته غورځولی او په شکنجو کي وژلی دی. او څرنګه چي مسلمانانو ته د جزيې ورکول ورڅخه غوښتل کيږي نو د دې معنی دا ده چي لا مسلمان سوی نه دی. بيا هم د طبري د تاريخ په يوه ځای کي لولو « ابوجعفر وايي: په دغه کال، لکه څرنګه چي ويل کيږی د مرو مرزبان ماهويه علي ته راغی او هغه صلح يې تاييد کړه چي د هغه او د ابن عامر ترمنځ سوې وه.
ابواسحق وايي: د مرو مرزبان ماهويه ابراز د جمل له جنګ څخه وروسته علي بن ابي طالب ته راغی او علي هغه ته مکتوب وليکی.
د مرو دهقانانو، سپرو او سپه سالارانو ته يې وليکل:
د رحيم او رحمن خدای په نامه
پر ټولو هغو کسانو دي رحمت وي چي د هدايت پيرو دي. اما بعد د مرو مرزبان ماهويه ابراز ماته راغی او له هغه څخه راضي يم.
په کال شپږديرش کي وليکل سو.
وايي: هغه ډله وروسته له هغه بيرته کافران سول او د ښار دروازې يې وتړلې» طبري ص ۲۴۹۴
بلاذري، چي خپل تاريخ فتو ح البلدان يې د طبري په زمانه کي ليکلی دی هم د دغي پېښي يادونه کوي. « وايي: کله چي علي بن ابي طالب د خپل خلافت په وخت کي په کوفه کي وو، د مرو مرزبان ماهويه د هغه په خدمت کي حاضر سو. علي سپرو عسکرو او افسرانو ته ليک واستاوه او په هغه کي يې ورته وليکل چي ده ته جزيه ورکړي. د خراسان خلکو جزيه ونه منله. علي جعده بن هبيره مخزومي، چي د ابوطالب د لور ام هاني زوی وو، هغه ځای ته واستاوه. مګر فتح يې ونه کړه او د خراسان چاري د علي تر وژل کېدلو پوري همداسي ګډي وډي پاته سوې» بلاذري ص ۲۹۲
البته د يعقوبي له متن څخه داسي ښکاري چي ماهويه لږترلږه يو ځل خراج ورکړی دی. يعقوبي ليکي« کله چي علی د جمل له جنګ څخه فارغ سو نو جعده بن هبيره بن ابي وهب مخزومي يې خراسان ته واستاوه او هلته د مرو له حکمران ماهويه سره مخامخ سو. هغه ته يې مکتوب وليکی او د هغه پيشنهادونه يې لاسليک کړل او ورته وې ويل چي په هغه اندازه خراج چي ورته ټاکل سوی دی هغه ورکړي. نو د هغه منل سوي قرارداد سره سم يې په ټاکلي اندازه مال تحويل کړ. يعقوبي دوهم جلد ص ۸۲
سرې حيران پاتيږي چي فردوسي د دومره تاريخي متونو او اسنادو د موجوديت سره سره دونه په سپينو سترګو دروغ ولي وايي او دا کوم ليونتوب دی چي په ده باندي ژوندی سرې په خيال او تصور کي عذاب کشه کوي او د هغه په شکنجه کېدلو يې زړه نه

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په خير و لولئ

سړيږي . زه دا نه سم ويلای چي فردوسي به ولي، د ټولو تاريخي متونو په خلاف، د مرو د حکمران ماهويه لپاره ماهوی سوري نژاد ليکلی وي. سړی فقط دونه ويلای سي چي دا کومه غلطي نه بلکه قصدي کار دی؛ دی ماهوی يو کم اصل او غير مستحق سړی بولي چي يزدګُرد احسان ورسره کړی او له شپونتوب څخه يې حکمرانی ته رسولی دی؛ نه پوهېږم چي د ماهوی له نامه سره د سوري په دې لاحقه به يې خپل مطلب افاده کړی وي کنه. زه په دې عقيده يم چي له ماهوی سره د سوري نژاد له تړلو څخه د فردوسي مطلب دا دی چي دا وښيي چي هغه لړترلړه اصيل ايرانی نه وو او په کوم بل اصل او نژاد پوري يې اړه درلوده. خو د فردوسي متن زموږ له ځينو محققينو سره دا غلط فهمي پيدا کړې ده چي ماهوی د پښتنو سوريانو سره وتړي او له همدغه نسله يې وبولي. خو که موږ پښتني شجرو ته اهميت ورکړو بيا نو ګورو چي د سوري قبيلې لوی نيکه به ان په دريمه هجري پيړۍ کي زيږېدلی او يا نه وي زيږېدلی. چي په دې حساب د شهنامې له هغه ماهوی سوري سره چي د لومړۍ هجري پيړۍ په سر کي ژوند کوي ځکه ارتباط نه سي پيدا کولای چي د سوريانو د لوی او لومړي نيکه زيږېدلو ته لا پيړۍ پاته دي.

د افغانستان لپاره د شاهنامې اهميت:

شاهنامه، لکه مخکي چي مي اشاره ورته وکړه، داسي ادبي شهکار دی چي پر هنري ارزښت باندي يې په هيڅ توګه سترګي نه سي پټېدلای. داسي کلمات او الفاظ پکښي کارول سوي دي چي د جواهرو حيثيت لري او سړی ويلای سي چي په خپل جنس کي داسي يګانه کتاب دی چي د سيمي په ادبياتو کي، تر اوسه پوري، بل نه دی ايجاد سوی. خو له تاريخي پلوه، په تېره بيا پر ايران باندي د عربو د حملې، په جنګ کي د ايرانيانو د قادسيې د ماتې، د يزدګرد له تېښتي او، د فردوسي په قول، ماهوی سوري تر وژل کېدلو پوري د نه منلو له افسانو ډک کتاب دی؛ چي دا برخه يې بايد په غور او احتياط ولوستل سي.

د افغانستان نامتومورخ او محقق مرحوم احمدعلي کهزاد، چي د افغانستان د تاريخ، په تېره بيا پخواني تاريخ، په ليکلو او نړۍ ته په معرفي کولو کي يې تر شمېر زيات خدمتونه کړي دي، شاهنامې ته د افغاني احساس له زاويې څخه ګوري. هغه وايی چي د افغان کلمه د شاهنامې په شهادت زر کلنه سابقه لري.

د افغان کلمه هسي هم، د حدودالعالم په استناد، زرکلنه سابقه لري او له هغه څخه وروسته يې هم نورو کتابونو يادونه کړې ده؛ مګر په شاهنامه کي د افغان کلمه نسته او هغه متن چي د رستم او کک کهزاد، چي افغان بلل سوی دی، تر منځ د مقابلې يادونه کوي هغه شاهنامه نه بلکه د ټولو محققينو په اتفاق د شاهنامې لاحقه ده، چي د شاهنامې له ليکل کېدلو څخه تقريبا درې سوه کاله وروسته ورپوري نښلول سوې ده. که په لاحقه کي د افغان نوم ياد سوی دی نو په ښه نوم نه دی ياد سوی بلکه د شهنامې د قهرمان رستم په مقابل کي د يوه بشپړقوم سپکاوی پکښي سوی دی. البته په رستم او د هغه په پلار زال يې دونه لاپې کړې دي چي په حقيقت کي يې زال او رستم هم سپک کړي دي.

مرحوم کهزاد وايي چي فردوسي خراسان ته د خپل هيواد په سترګه ګوري، غزني د خپل هيواد پايتخت بولي او سلطان محمود زابلي ته د خپل شهنشاه په سترګه ګوري او هغه په حقيقت کي د ايران شهنشاه بولي. زه مرحوم کهزاد او د هغه خدمتونو ته په بشپړ احترام او د خپلو مخکنيو مثالونو په استناد ويلای سم چي فردوسي له پوست څخه د هډوکو تر مغز پوري يوازې ايرانی وو او که يې د سلطان محمود صفتونه کړي دي نو هغه يې ښايي د صلې او انعام له خامي طمعي څخه کړي وي. او په هغو زمانو کي چي سلطانانو شاعرانو او مداحانو ته په طلاوو بار يابوګان بخښل نو شاعرانو هم د هغوی د ستايلو او مدحې لپاره سرحدونه نه درلودل. فردوسي کولای سوای چي سلطان محمود ته د ايران شهنشاه نه بلکه د دنيا شهنشاه ووايي. خو کله چي يې خوا ورته بده سوې ده نو بيا يې په هغه اندازه هجو هم کړې ده. او که د قهستان حکمران واسطه سوی نه وای او هغه ته يې سل زره درهمه ورکړي نه وای ښايي فردوسي سلطان محمود ډېر سخت ټکولی وای.

مرحوم کهزاد له دې امله هم د فردوسي ستاينه کوي چي د هغه په کتاب کي د اوسني افغانستان د ډېرو ښارونو يادونه سوې ده. په شاهنامه کي د افغانستان د ښارونو يادول ريشتيا هم ښه خبره ده او تر يوه ځايه شاهنامې ته افغاني رنګ ورکوي مګر دا به هغه وخت ډېر مهم وای چي د دغو افغاني ښارونو يادونه تر شاهنامې مخکي په نورو کتابونو کي نه وای سوې. په داسي حال کي چي له شاهنامې څخه څه باندي سل کاله مخکي، په فارسي او عربي ژبو، تاريخ ليکونکو او جغرافيه ليکونکو دا سيمي هم په تاريخي پېښو کي يادي کړي او هم يې له جغرافيايي، اقتصادي او سياسي پلوه په نسبتا بشپړه توګه معرفي کړې دي. فردوسي ښايي له دې ښارونو سره ځکه علاقه ښودلې او ځکه يې په بار بار ياد کړي وي چي هغه ښارونه او سيمي يې د اېران خاوره بلله.

که څه هم چي د فردوسي ژوند، د هغه د شاهنامې د قهرمانانو په څېر، په افسانو کي پټ دی؛ او د کلام د دومره ښايست او زور سره يې د ژوندحالات نه دي څرګند خو پر دې يوې خبري باندي د فردوسي د ژوند او شهنامې څېړونکي متفق دي چي هغه د سلطان محمود له درباره څخه په ښه زړه نه دی وتلی. که شاعرانو او مداحانو ته د سلطان محمود بخششونو ته وګورو چي د خپلو مداحانو کورونو ته يې په پيسو بار پيلان ورلېږل او د عنصري خوله يې د اياز د قيچي کړو زلفو د ستايلو لپاره، د دوو بيتونو د ويلو په بدل کي، د جواهراتو ور ډکه کړه نو دا نه سي کېدلای چي د فردوسي د دونه لوی ادبي شهکار په بدل کي دې د هغه زړه خوشاله نه کړي. او هغه دې دې ته مجبور کړي چي د سلطان محمود په هجو کي څه باندي سل بيتونه وليکي. که چيري، د فردوسي د ژوند په باب، د رواياتو مطابق، سلطان محمود په ريشتيا هم پر فردوسي باندي دونه په غوسه سوی او دونه تش لاس يې خوشي کړی وي چي هغه د څه باندي دوه زره بيتونو هجا جوړولو ته مجبور کړي نو زه يقين لرم چي د محمود د غوسې علت به د شهنامې هغه وروستي بيتونه وي چي په څرګنده د عربو د لويو سپه سالارانو سپکاوی پکښي سوی او په مقابل کي د ساسانيانو دونه ستاينه پکښي سوې ده چي د هغوی په زردشتي مذهب او آتشکدو پسي يې هم ارمان کړی دی. په هر صورت، د فردوسي

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

شهنامي ته باید یوازي او یوازي د یوه ستر ادبي شهکار په سترګه وکتل سي او که حتما د هغي مضمون او تاریخي ارزښت ته هم ګورو نو هغه د یوه ایراني شاعر د افراطي ایرانیت ښکارندوی دی؛ او وروستی برخه یې له تاریخي اړخه بیخي کمزورې او د پېښو تحریف سوی داستان دی.

خراسان او آریانا:

مرحوم احمد علي کهزاد « افغانستان درشاهنامه» کتاب له خپل وطن افغانستان سره د ژوري مینې په اساس لیکلی او په حقیقت کي ډېر ژور او د قدر وړ تحقیق دی؛ البته دا ادعا یې د تأمل وړده چي وایی زموږ مملکت چي په معاصر تاریخ کي افغانستان نومیږي، په اسلامي دوره کي خراسان او د اسلام څخه مخکي قدیمو زمانو کي د آریانا په نوم یادېدی. په داسي حال کي چي آریانا او افغانستان دواړه جغرافیایی نومونه او مفهومونه دي او پر کوم سیاسي قلمرو باندي نه اطلاقیږي. آریانا یوی منطقي ته ویل کېدله چي کله کله به افغانستان پکښي شامل وو او خراسان هم یوه منطقه وه چي د اوسني افغانستان ډېري برخي پکښی شاملي وې. د انټرنیټ د تعریف په اساس، آریانا د یوی سیمي د معرفي کولو لپاره یوه عمومي جغرافیایي اصطلاح وه چي ځینو پخوانیو یوناني او رومي لیکوالانو د یوې پراخي سیمي د پاره چي د مرکزي اسیا او اندوس د رود ترمنځ پرته وه استعمالوله. په دې کي د خامنشیانو د عصر د امپراطوری ختیځ ایالتونه چي په هغه کي ټول اوسنی افغانستان او د ایران ختیځي سیمي د اندوس تر سیند او پاکستان پوري شامل وه آریانا بلل کېدله. مرحوم عبدالحی حبیبي یې، د ویدي سرودونو په حواله، آریاناویجه بولي چي وایی اویجه اوس هم په پښتو د سیمي او آرامګاه په معنی استعمالیږی. حبیبي د تاریخ پوهانو په حواله وایي چي آریاناویجه د پامیر یا د خوارزم د سیمي شاوخوا او د خزر د دریاب څنډي په برکي نیولي. حبیبي ص ۸

پخپله مرحوم کهزاد هم د آریانا د حدودو په برخه کي وایي چي د ختیځ لوري سرحد یې اندوس، جنوبي حد یې د هند سمندر، شمالي خط یې د پاروپامیزوس د غرونو سلسله او یوه سلسله نور کوهستانونه وو چي د هند له شمال نه د خزر تر بندره پوري یې اوږدوالی درلود. د دې خاوري لمرپرېواته برخه په هغه خط سره ټاکله کېدله چي پارتیا یې له مدیانه او کرمان یې له فارس او پاره تاکنه نه جدا کاوه. کهزاد ص ۵۵

هندي مورخین دا سیمه آریانا ورته بولي او وایي چي د پامیر له لمنو څخه نیولي، د هند تر شمالي سیمو او بیا د هند د دکن تر شاوخوا پوري سیمي ته ویل کېدله. آریاناویجه، آریاناورشه، آریاناورته یا اریانا چي په هر نامه واخلو د تاریخ په اوږدو کي یې تغییرات میندلي دي. د ټاکلي او مشخص هیواد په حیث نه بلکه د سیمي په حیث په یوه وخت کي پراخه سوې او په بل وخت کي وړه سوې ده. اریانا هیڅ وخت سیاسي قلمرو نه بلکه یوه پراخه جغرافیایي سیمه وه چي اوسنی افغانستان به یې کله کله یوه برخه ګڼله کېدله. پخپله افغانستان ته هیڅ وخت اریانا یا اریاناورته نه دی ویل سوی.

د غسي هم خراسان، چي په مطلع الشمس، آفتاب برآمد، او لمرخاته ترجمه سوی دی هیڅ وخت د افغانستان نوم نه وو بلکه د افغانستان ځیني سیمي یا ډېري سیمي هر وخت په خراسان کي شاملي وې. طوس، هرات، نیشاپور او بادغیس هر وخت د خراسان مهم ښارونه ول او هرات هر وخت د خراسان تر ټولو مهم ستراتیژیک او حاصل خیزه ښاروو. مګر حدود یې هر وخت په تغییر کي وه. حدودالعالم وایی چي خراسان یوه ناحیه ده چي مشرق ته یې هندوستان دی جنوب ته یې د خراسان ځیني حدود دي مغرب ته یې د ګرګان علاقي او د غور حدود دي او شمال ته یې د آمو سیند دی. وروسته وایي چي د خراسان او ماوراءالنهر پاچهی پخوا ببلي وې مګر اوس یوه پاچهي ده او د خراسان پاچا په بخارا کي کښیني او د سامانیانو زال دی چي د بهرام چوبین له اولادي څخه دی ص ۳۸۶

موږ ګورو چي خراسان هم، چي د افغانستان مهم ښار هرات یې یو مهم مرکز وو، کله لوی او کله وړوکی کېدی. کله به له بغداد، کله به له هرات، کله به له ماوراءالنهر، سیستان او غزني څخه اداره کېدی.

وروسته ګورو چي حدودالعالم د همدغه خراسان په ښارونو کي تر هر یوه مخکي غور یادوي ورپسي سیستان، فراه، بُست، زمین داور، غزني، کابل، پروان، بدخشان د خراسان په ښارونو کي یادوي او د طوس، هرات، بادغیس، نیشاپور او مرو په څېر مهم ښارونه، چي هر وخت په خراسان کي شامل دي نه یادوي. ص ص ۳۹۳-۳۹۲

همدغه بُست، چي مخکي د خراسان په ښارونو کي یادوي، وروسته یې په همدغه مخ کي د هندوستان په خاوره کي بولي او وایي چي د هیلمند د سیند پر غاړه پروت دی، محکمه قلا لري، ډېري ناحیي او کلي لري او د تاجرانو ځای دی. ص ۳۹۲

بل ځای لیکي« غزنین او له هغه سره تړلي ښارونه د خُلځ په نوم ترکانو ځای دی او دغه خلځ نومي ترکان ډېر زیات پسونه لري او کوچیان دي او دغه د خلځ ترکان د بلخ، تخارستان ، بُست او ګوزګانان په شاوخوا کي هم زیات دي مګر غزنین او له هغه سره تړلي ښارګوټي د زابلستان برخي ګڼلي کیږي. پروان له نعمتونو ډک ښار دی، تاجران لري او په هندوستان کي دی» ص ۳۹۳

په همدغه مخ کي د کابل په باب لیکي چي هغه یو ښارګوټی دی چي ډېره ټینګه قلا لري. مسلمانان او هندوان دواړه ژوند پکښی کوي. په دې ښار کي ډېري بتخاني دي او د قنوج راجا تر هغه وختنه ځان پاچا نه بولي چي د دغه ښار د بتخاني زیارت یې نه وي کړی او د خپلي پاچهی بیرغ له همدغه ښار څخه پورته کوي. هغه ځای.

په احسن التقاسیم کي یې پوشنج، بادغیس، غرجستان، مرورود، تخارستان، بامیان، طوس، بلخ، غزنین، والشتان، مستونګ، شال، بست، هرات، جوزجان، مروشاه جهان، نیشاپور، بدخشان او ځیني نور ښارونه په خراسان کي یاد کړي دي، چي اکثر یې په اوسني افغانستان کي شامل دي مقدسي ص ص ۴۳۱-۴۳۰

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په څیر و لولئ

مسالک و ممالک تقریبا همدغه سیمي د خراسان په حدودو کي راوړي او وايی چي د خراسان شرق ته سیستان او هندوستان پراته دي ځکه چي موږ غور، د خلج علاقه او د کابل شاوخوا ټول د هندوستان برخه وشمېرله. اصطخري ص ۲۰۲

په داسي حال کي چي د پخوانیو جغرافیو ډېر زیات کتابونه او آثار کابل د خراسان یو مهم ښار بولي؛ مګر ادریسي د چین، خراسان او سیند سره د کابل د نیل، چي وایی کیفیت يې ډېر عالي او مشهور دی، او د پنبه څخه تولید سویو نخي ټوکرانو د صادراتو خبري کوي. ایلیټ اینډ ډاوسن لومړی ټوک ص ۹۲

اصطخري نور تقریبا ټول هغه ښارونه په خراسان کي یادوي چي په حدودالعالم او احسن التقاسیم کي راغلي دي، مګر دا څلور واړه یاد سوي کتابونه او د جغرافیې نور کلاسیک کتابونه خراسان د اقلیم په نامه یادوي. موږ په هیڅ توګه پر هغه باندي د افغانستان نوم اطلاقولای نه سو، بلکه یوازي دونه ویلای سو چي دا سیمي اکثر په اوسني افغانستان کي شاملي وې نه دا چي د افغانستان پخوانی نوم خراسان یا آریانا وو. له بلي خوا ټول هغه کتابونه چي موږ ته د خراسان په باب معلومات راکوي دونه مغشوش دي چي سړی نه پوهېږي کومه سیمه او کوم ښارونه د خراسان وبولي. ځکه چي که د ادریسي دا قول چي وايي کابل له چین، سیند او خراسان سره د نیل او پنبه اي ټوکرانو تجارت لري جدي ونیسو نو دا به څرنګه معلوموو چي خراسان د کابل کومي خواته او په څونه پراخوالي پروت دی. او که کابل په خراسان کي نه وي او له خراسان سره تجارت ولري نو افغانستان به څرنګه خراسان بولو.کابل خو دلته ځکه په خراسان کي نه راځي چي ادریسي وايي له خراسان سره تجارت کوي. او که د حدودالعالم په قول، بُست او پروان په هندوستان کي وبولو نو بیا به خراسان کوم ځای ته وایو.

په انسایکلوپیډیا آف اسلام کي هم د خُراسان معرفي په داسي توګه سوې ده چي خاصي سیمي ته اشاره نه کوي بلکه وايي چي د اسلام په لومړنیو پېړیو کي د کسپین د بحیرې له جنوبي څنډو څخه تر نیشاپور، مرو، د پخواني شوروي اتحاد د مرکزي اسیا هیوادونه ان تر اندوس او سیند پوري سیمي شاملي وې. په دې توګه سړی په مشخصه توګه هیڅ هیواد د خراسان نامه ته نه سي منسوبولای؛ بلکه د افغانستان په شاوخوا کي ډېرو پرتو هیوادونو لرې او ډېري سیمي په خراسان کي، چي اوس وجود نه لري، شاملي وې.

دغه راز، په اته لسمه پېړۍ کي د لوی احمدشاه بابا له خوا، د افغانستان له تاسیسېدلو څخه مخکي د افغانستان نوم هم دغه ته ورته مغشوش حالت لري.حتی د لومړي ځل لپاره چي په تاریخ نامه هرات کي د افغانستان نوم یاد سوی دی، مطلب يې دغه اوسنی افغانستان نه بلکه بېخي بېله سیمه ده چي هغه اوس د پاکستان د خیبرپښتونخوا په قلمرو کي شامله ده. د تاریخنامه هرات په نوم کتاب، چي سیف بن محمدبن یعقوب الهروي له نن څخه تقریبا اته سوه کاله مخکي لیکلی دی، لومړنی اثر دی چي تر شل ځله زیات د افغانستان یادونه کوي. په دې کتاب کي د هرات د پاچا شمس الدین کرت، چي د غوریانو له نسله وو، او د افغانانو د قهرمانانو ملک المار، شعیب افغان او سندان تر منځ د جنګونو تاریخ راغلی دی. د المارافغان سره د ملک شمس الدین کرت د جنګ په باره کي راغلي دي چي دې جنګ نهه پنځوس ورځي دوام وکړ. شمس الدین کرت د تیري قلا په جنګ ونیوله او امر يې وکړ چي المار دوه ځایه کړي یعني عذاب کشه يې کړي. شمس الدین کرت د افغانانو د ځپلو او وژلو څخه وروسته له افغانستان څخه بریالی تکیناباد ته راغی او ملک عزالدین تولک او مبارزالدین محمدنهي يې له دریو زرو عسکرو سره په تکیناباد کي پرېښودل. هروي ص ۲۰۷

سیف هروي، څو څو ځله، په افغانستان کي د افغانانو او ملک شمس الدین کرت ترمنځ د جنګونو یادونه کوي. مګر که تکیناباد، چي پنجوايي يې یو مهم ښار ښودل سوی دی او مرحوم عبدالحی حبیبي يې کندهار یا د کندهار علاقه بولي، په افغانستان کي شامل نه وي او ملک شمس الدین له افغانستان څخه تکیناباد ته راځي نو دا افغانستان کوم ځای ته ویل کیږي؟ د سیف هروي افغانستان اوسنی افغانستان نه وو بلکه د افغانانو ټاټوبي ته، چي د ټولو مورخینو په اتفاق، د سلیمان د غرو لمني وې، افغانستان ویل کیدی. همدغه سیمه ده چي د « روه » په نوم یادیږي او له کابل او ننګرهار څخه، چي کله لا کندهار هم ورسره یاد سوی دی، تر اباسین پوري پروت دی. د اوسني افغانستان تیره، د اته لسمي پېړۍ په نیمایی کي، لوی احمدشاه بابا کښېښودله، چي له مشهد او نیشاپور څخه تر کشمیر، ډهلي او سیند پوري پراخ وو، مګر افغانستان، د افغانانو د ټاټوبي په حیث، له هغه څخه څه باندي شپږ سوه کاله مخکي موجود وو او افغانانو د نن په څېر په زړه ورتوب او سرښندنو دفاع ورڅخه کوله.

دغه راز ضیاءالدین برني، د څوارلسمي پېړۍ په سر کي، په ملتان کي، د ډهلی د سلطان محمد تغلق په مقابل کي د شاهو افغان د ښورښ یادونه کوي او وايی چي سلطان محمد د شاهو افغان د ښورښ د کرارولو لپاره روان سو او ملتان ته نه وو رسېدلی چي شاهو هغه ته عریضه واستوله او ورته ويې لیکل چي له ښورښ څخه يې لاس اخیستی او د سلطان اطاعت يې منلی دی. شاهو ملتان پرېښود او له خپلو افغانانو سره افغانستان ته ولاړ. برني ص ۶۸۸ البته برني هغه ټاکلې سیمه نه ښیي او یا يې نه سي ښودلای چي دی يې افغانستان بولي او شاهو افغان هغي سیمي ته تللی او خپلو افغانانو ته يې پناه وړې ده.

د احمدشاه بابا څخه څه باندي څلور سوه کاله مخکي، د مورخ ضیاءالدین برني په شهادت، افغانستان موجود دی خو حدود او ثغور يې معلوم نه دي. د افغانانو ټاټوبی معلوم دی او سیف هروي او برني دواړه په تقریبا یوه سیمه کي د افغانانو او افغانستان یادونه کوي مګر په هغه وخت کي د افغانستان سیاسي حدود معلوم نه وه.

افغانستان دغه اوسنی هیواد دی چي لوی احمدشاه بابا تاسیس کړی او یو وخت يې حدود له مشهد او نیشاپور څخه تر کشمیر او په جنوب کي د هند تر سمندر پوري رسېدل. وروسته يې د لمسیانو د بې کفایتیو، داخلي جنګونو او اېران، انګلیس او سیکهانو د

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

دسیسو او یرغلونو له امله هغه سیمي هم له لاسه ورکړې چي له احمدشاه بابا څخه قرنونه مخکي د افغانستان په نوم یادېدلي او د افغانانو تاریخي ټاټوبی وو.

ماءخذونه

۱: فردوسي، حکیم ابوالقاسم. شهنامه فردوسي. ۱۸۶۴ چاپ بمبیی

۲: طبري، محمدبن جریر. تاریخ طبري یا تاریخ الرسل والملوک.چاپ اول ۱۳۵۲ تهران

۳: البلاذري، احمدبن یحیی. فتوح البلدان. بخش مربوط به ایران. ۱۳۴۶ انتشارات فرهنگ ایران.

۴: احمد بن ابي یعقوب. تاریخ یعقوبي. ۱۳۴۳ تهران

۵: مسعودي، علي بن حسین. مروج الذهب و معادن الجوهر. جلد اول ۱۳۸۷ تهران

۶: زیدان، جرجي. تاریخ تمدن اسلام. چاپ پانزدهم ۱۳۹۳. موسسه انتشارات امیر کبیر. ایران

۷: حدودالعالم. مولف نامعلوم. چاپ کابل ۱۳۴۲

۸: اصطخري، ابواسحق ابراهیم. مسالک و ممالک. ۱۳۶۸ هجری چاپ سوم تهران.

۹: مقدسي، ابوعبدالله محمدبن احمد. احسن التقاسیم. ۱۳۶۱ چاپ اول تهران

۱۰- هروي، سیف بن محمدبن یعقوب الهروي. تاریخنامه هرات. چاپ افسیټ ګلشن. کلکته ۱۹۴۳

۱۱- برني، ضیاءالدین. تاریخ فیروز شاهي. (اُردو) مطبعه قیصر اکاډیمي حیدرآباد.

12: Elliot,S.M and Prof John Dowson. The History of India Vol 1 . 1990 Delhi.

13: Encyclopedia of Islam. 1986

۱۴: کهزاد، احمدعلي: د افغانستان پخوانی تاریخ ، لومړی جلد. ۱۳۳۴ کال. کابل

۱۵: حبیبي، عبدالحی. تاریخ مختصر افغانستان. ۱۳۶۸ نشرات سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنیزي بڼي پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیرلو مخکي په ځیر و لولـئ